

I. Dünya Savaşı'nda cephede ölen atların anısına.
ABD Kongre Kütüphanesi.

Atların yazılmamış târihi

Savaşlarda ölen

ve yaralanan atlar

650 Officers and Enlisted Men of
Auxiliary Remount Dept No 326

Garrigues, France
In a Symbolic Head Pose of

"The Death"
Saddle Horse ridden by
Maj. Frank G. Brewer Remount Commander

ALTAN ARMUTAK

Photo

A

tların evcilleştirilmesi, bu hayvanların târihinde herhalde en trajik kırılma noktasıdır. İnsanlar vahşî sürüler içinden genellikle tayları seçip yakalayarak kendilerine alıştırmış, daha sonra onları eğitip üreterek büyük at sürüleri oluşturmuşlardır. Bu süreç binlerce yıl devam etmiştir. Evcilleştirme sonrasında atların refahı bütünüyle insanoğlunun insâfına terk edilmiştir. Atların zekâları ve fizikî üstünlükleri kendi tutsaklıklarını sona erdirmeye yetmemiş, tersine, esâret koşulları her geçen gün ağırlaşmıştır. Çünkü insan atsız bir hayatta çok zayıf ve etkisiz kalacağını ata binmeyi başardığı gün anlamıştır. Târihi dönemlendirmek gerekirse bu, “attan önce” ve “attan sonra” şeklinde olmalıdır.

Evcilleştirildikten sonraki ilk dönemde at bir binek hayvanı değildi. Eski çağlarda Mezopotamya’da, arabalarda çekme hayvanı olarak kullanılmıştı. İnsan da atın sırtında değil, atın çektiği arabanın üzerindeydi. Çoğu 4 tekerlekli bu arabaların manevra yeteneği kısıtlı olduğundan, tekerlek sayısı zamanla 2’ye düşürüldü. Bir süre sonra 2 tekerlekli, iyi manevra yapabilen bu hızlı arabalar savaşlarda kullanılmaya başlandı.

İnsanların arabalara atların gücünü aşacak boyutlarda yük yüklemesi, genç ve yaşlı atların dikkat edilmeden aynı arabaya koşulmaları hayvanlarda kemik deformasyonlarına sebep oluyor, anatomilerinde kalıcı izler bırakıyordu. Örneğin Roma ve Bizans dönemine âit at kemiklerinde aşırı yüklemeye bağlı olarak atların sırt ve bel omurlarında şekillenen kaynaşmalar dikkat çekicidir. Bu tablo “ankilozan spondilit” rahatsızlığını düşündürmektedir.

Yük taşımada, tarımda ve değirmenlerde çalıştırılan atlarda baş gösteren ciddi, kronik sorunlar ve şiddetli ağrılar atların yaşam kalitelerini düşürmekte, hayat sürelerini kısaltmaktaydı. Roma imparatorluğunda sabahtan akşama kadar yük taşıtılan iş atlarına haftada 1 gün tâtil veriliyordu. Doğadaki vahşî ve özgür atların ağır yük taşımaları, sabanla tarla sürmeleri, değirmenlerde gözleri kapalı hâlde dolap beygiri

olarak çalışmaları, evcilleşmenin atlara ödettiği bedeldir.

Tespit edilebildiği kadarıyla savaş meydanında atlar ilk kez, Suriye topraklarının hâkimiyeti için MÖ 1274 yılında Mısır ve Hititler arasında yaşanan Kadeş savaşında kullanılmıştır. Savaşta her birini ikişer atın çektiği 5 - 6 bin civârında savaş arabasının bulunduğu hesap edildiğinde 10 bin civârında atın telef olduğu söylenebilir.

İlk atlı savaş arabalarında, zaman zaman arabayı çeken atların sırtına binmek zorunda kalan sürücüler, günümüzdeki yerlerinden daha geride, sağrı bölgesinde oturur, elleriyle atın yevelerini tutarak dengede kalmaya çalışırlardı. Yüzyıllar içinde, atın sırt kısmında oturacakları bölgeyi (cidago önü) keşfettiler. Bu arada eyer, üzengi, gem, nal gibi araçları icat edip geliştirdiler. Bunların kullanılması da atlarda bir dizi hastalığı berâberinde getirdi.

İnsanoğlu atın üzerinde güvenle oturmaya başlayıp atla bütünleşmeyi başarinca orduların en etkili gücü olan süvâri sınıfı ortaya çıktı. Ancak bu birliktelikte at süvârinin emirlerine uyan bir makineden farksızdı. Atlar savaşa aylar, yıllar süren ağır ve yıpratıcı eğitimlerle hazırlanırdı. Atlara, savaş meydanlarından yükselen seslere, uğultu ve çığlıklara, diğer atların canhıraş kişnemelerine karşı soğukkanlı durmaları öğretilirdi. Fil gibi, iri cüsseli hayvanlardan ya da domuzlardan korkan atlar büyük fil maketlerine bağlanarak veya domuz ağıllarında tutularak eğitilirdi. Savaştan önce bu eğitimlerin kendisi atlar için travmatikti. Eğitimlerde esas alınan “cezalandırma yöntemi” XVII. yüzyılda yerini “ödüllendirme yöntemi”ne bırakınca atlar biraz olsun rahat edebildi.

Kılıç, ok, mızrak, balta, gürz gibi silâhların kullanıldığı savaşlarda askerler miğfer ve zırh giyerek kendilerini savaşın etkisinden korumaya çalışıyordu. İlk ve Ortaçağ’da özellikle Avrupa ordularında atlara da zırh giydiriliyor, atlar kalın zırh örtüsünün ve üzerlerine oturan zırhlı süvârinin ağırlığı altında ezilerek savaş meydanlarına sürülüyor, çatışmaların en yoğun olduğu yerlere sokuluyordu. Bâzi atlar savaşın yarattığı

1. Dünya Savaşı'nda cephede ölen İngiliz ordusuna âit atlar, 1914.

korkunç kargaşada bunca ağırlık altında bir oraya bir buraya koşmaya zorlandıkları için herhangi bir darbe almadan bile yere yığılıp ölebiliyorlardı. At aynı zamanda cüssesiyle vurulması kolay bir hedefti. Hele bir de zırhı yoksa, savaş dışı kalması daha muhtemeldi.

Yükü nedeniyle yavaş hareket etmek zorunda kalan atların uzaktan göğüslerine ya da karın boşluğuna fırlatılan oklarla vurulmaları, yakın mesâfelerden kılıçla yaralanmaları, gürz ya da balta ile kafa veya boyunlarına darbe almaları kanlar içinde yere yığılmalarına neden oluyordu.

Bâzi durumlarda atıyla birlikte yere düşen süvâri, henüz ölmemiş atını bir siper gibi kullanarak hayatta kalmaya çalışıyordu. Kan kaybı yavaş olduğunda atın ölümü birkaç saati bulabiliyor, süre uzadıkça hayvanın çektiği acı ve sıkıntı iyice artıyordu. Askerlerin ve diğer atların, ölümü bekleyen bu atları çiğneyerek üzerlerinden geçmeleri acılarını daha da çekilmez hâle getiriyordu.

Savaşlarda atların mancınıklarla vurularak ve kızgın yağların yakıcı etkisiyle can vermeleri, derin nehirlerden geçmeye zorlanarak üzerlerindeki ağırlıklar

yüzünden akıntıya kapılıp boğulmaları ya da karşı ordu tarafından ahırları ateşe verilerek yakılmaları insanların onlara yaşattıkları kabul edilemez acılardır.

Barutun savaşlarda kullanılması ve ateşli silâhların gelişmesiyle birlikte XV. yüzyıldan sonra savaşta ölmek atlar için daha da kolaylaşmıştı. Çünkü kılıç, balta, mızrak, ok ve gürz gibi can yakıcı ve hemen öldürmeyen silâhların yerini, çoğu kez ânında öldürebilen tabanca kurşunları, top mermileri, bombalar almıştı. Ne yazık ki bu hızlı ölümleri, bu cüsseli hayvanların fındık boyutunda bir mermiyle can vermelerini, evvelki şartlara bakarak bir şans sayıyoruz!

Atın binicisiyle uyumu savaşlarda başarı için temel ölçüttü. Bu nedenle atlar, genellikle onları eğiten binicileriyle savaşa giderlerdi. Her binici atına gereken özeni göstermez, hoyrat ve kötü davranabilirdi. Buna rağmen atlar, taşıdıkları ve bâzı zamanlar hayâtlarını kurtardıkları binicilerine hep sâdik olmuşlar, fakat her zaman bunun karşılığını alamamış, zor zamanlarında terk edilmekten kurtulamamışlardır. Örneğin Moğollar savaşa iki atla giderler, birine biner, o vurulduğunda hemen diğerine geçer, arkalarına bakmadan savaşmaya devam ederlerdi.

Savaş meydanında hiçbir at bir diğer atın düşmanı değildir. Savaşın iki ordunun atları, binicileri öldükten sonra hâlâ ayakta kalabilmişlerse birlikte yem ve su ararlar. Savaşlara insanların zoruyla giren atların savaşın hangi sonucundan yararlandığına, fedâ edilen atların tam olarak neye, kime ve niçin hizmet ettiğine mantıklı bir cevap bulmak mümkün değildir. Bütünüyle insanların emelleri uğruna silâhla ölen, soğuktan donan, çöllerde susuzluktan can veren, okyanusta sürekli sallanan bir geminin dışkı ve idrar kokulu karanlık ambarlarında havasızlıktan ölmü bekleyen, sakat kalan veya yıldı olan atların diyetini insanların ne zaman ve ne şekilde ödeyecekleri sorulmalıdır.

Eski Yunan'da ve Roma imparatorluğunda savaş atı hekimliği ve cerrâhîsi ilerlemişti. Romalılar savaşlarda seyyar at hastâneleri kullanırlardı. İslâm ülkelerinde de savaş atlarının tedâvilerine önem verilirdi. 1762 yılında Fransa'da kurulan ilk veteriner okulu daha çok o yıllarda Avrupa'yı kasıp kavuran "sığır

I. Dünya Savaşı'nda İngiliz ordusunun yükünü çeken katırlar, 1916.

vebâsı” salgınlarını durdurmak içindi. Bu târihten üç yıl sonra, Paris’in banliyösü olan Alfort’da Fransız ordusunun emrindeki savaş atlarının sağlığını korumaya yönelik ikinci bir veteriner okulu açıldı. Arkasından bütün Avrupa kıtasında çoğu askerî amaçlı kullanılan atları tedâvi etmek amacıyla veteriner okulları kuruldu. Osmanlı imparatorluğu da ordusundaki süvârî atlarının bakım ve tedâvilerini sağlayacak ilk veteriner okulunu 1842 yılında İstanbul’da hizmete soktu. Böylece savaş atlarının sağlık ve refahlarında ciddî düzelmeler sağlandı.

Aslında bütün bu tedbirler, savaş atlarının sağlıklı olmalarına, savaşmaları ve eğer savaşta yara alırlarsa tedâvi edilip daha uzun süre hayatta kalmalarına, yâni daha uzun süre savaşmalarının sağlanmasına yönelikti. XX. yüzyılı derinden sarsan dünya savaşları, 10 milyon üzerinde atın ölümüyle hâfızalarda acı bir iz bıraktı. En çok at kaybı I. Dünya Savaşı’nda yaşandı. Bu savaşta sâdece savaş atları değil, savaşın gerisinde çalıştırılan hayvanlar; askerî teçhizat yüklü arabalara

koşulan ve yaralı askerleri hastânelere taşıyan atlar, top çeken beygirler, mayın aramada kullanılan eşek ve katırlar da hayatlarını kaybettiler. Akciğerleri son derece hassas olan bu hayvanlar kimyâsal silâhların da kurbanı oldular. (Zehirli gazlardan korunmaları için askerler gibi atlara da gaz maskeleri takılmıştı.) Bomba veya şarapnelle havaya uçmayıp savaşın sonunu getirebilenlerin bir kısmı kesilerek savaş esirlerine yedirildi, bir kısmı da kasaplara satıldı.

Kurtuluş Savaşı’ndan sonra Gâzi Mustafa Kemal Paşa’nın şu sözü atların savaştaki yerine işâret etmekteydi: *“Efen-diler! Atlarınıza iyi bakınız! Kurtuluş Savaşımızın kazanılmasında bu ulvî yaratıkların çok büyük rolü olmuştur.”*

Savaşlarda motorlu taşıtların devreye girmesi, atların târihinde ikinci büyük kırılma noktasıdır. II. Dünya Savaşı’nda atların yerini onlardan daha süratli ve güçlü tanklar, zırhlı araçlar aldı, az sayıda at kullanıldı. XX. yüzyılın ortalarında savaşlarda atın kullanımını bütünüyle târihe karıştı. 🐾